

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 72 Ağustos 2020 & Volume: 13 Issue: 72 August 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ÇOK DİNLİ BİR İMGE'NİN GEÇMİŞİNE BAKMAK: ASLANA BİNİMİŞ AZİZ* A VIEW TO THE HISTORY OF A MULTICULTURAL IMAGE: THE SAINT WHO IS RIDING A LION

Nazım BERATLI**

Öz

Bu çalışmada, Kıbrıs Güzelyurt'ta bölgenin Ortodoks hristiyanları arasında bilinen ve kasabadaki Agios Mamas kilisesi ile de anısı canlı tutulan bir efsane ve ana ögesi, "aslana binmiş kutlu kişi" imgesi ele alınmaktadır. Konunun önemi söz konusu imgenin, yalnız Kıbrıs'taki bir hristiyan efsanesinde değil, Tibet ve Kuzey Hindistan'a kadar İslami, Brahmanist, Budacı ve Hindu gelenekler içinde yer bulduğu kadar, Katoliklik içinde de kutsanmasından gelmektedir. Bu imge nerede ise yeryüzündeki bütün kutsallıklar içinde biliniyor ve kullanılıyor. Çalışmamızda, Kıbrıs'tan çıkarak, Anadolu, İran, Tibet ve Fenike kültürleri içinde sözkonusu imgenin, varlığı ve kökeni araştırılarak, adaya nerden ve nasıl geldiği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Agios Mamas, Kıbrıs, Karacaahmet, Hititler, Fenikeliler, İran, Horasan, Tibet.

Abstract

A wellknown legend among the some parts of the Cypriot christianity has described a holy man who rides a lion, with a lamb in his arms. Riding lion is not an unique image which have been used only by the Christians of Cyprus. From Portugal to Tibet and from Hitits to contemporary days, almost all of the cultures and religions used to described the same image when they have described thier own "holy" men. The difference between the descriptions is concern with the animal which he keeps in his hands. According to the legends from the western part of the world, holy man has a lamb in his hands. For the eastern variations of the same legend, he used to take a snake in his hands. It seems that the source of the image is from a same cultural root. With this article we have tried to explain the history and the source of that intercultural image which it has emanated, from the Neolithic ages to contemporary times.

Keywords: Agios Mamas, Cyprus, Aluwits, Hitits, Pheonican's, Iran, Horasan, and Tibet.

* Bu makale, LAÜ'nin düzenlediği Güzelyurt Tarih Buluşması'nda (3-4 Nisan, 2001) yapılan konuşma esas alınarak yazılmıştır.

** Doç. Dr., Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Öğretim Üyesi, e mail: nazim.beratli@kisbu.edu.tr

1. GİRİŞ

1850'lerde Leopold von Ranke'nin kendi metodolojisini tarih yazıcılığına vaz etmesine kadar, tarihin edebiyat içindeki bir alan olduğu bilinmektedir. Günümüzde de aynı iddiayı sürdürenler var. Özellikle post modernist tarihçiler hâlâ tarihi edebiyatın bir dalı olarak ele almak gerektiği ileri sürerler (Evans, 1999, 71 - 80 / Iggers, 2000, 148 - 149). Bu anlamda Kıbrıslı Türk şair Mehmet Yaşın'ın, "Sözcükler gibi imgeler de gizlerinin çözülmesi için, peşlerine düşülmesini bekler..." (Yaşın, 1999, 93) cümlesi tarih yazıcılığı dünyama bir soru işareti koymamıza yol açmıştı. Acaba imgelerin de tarihini yazmak, kültür birikimimize bir katkıda bulunabilir miydi?

Annales Ekolü'nün, bütünsel tarih anlayışına varmak için, "küçük tarihler" yazmak zorunluluğu ile ilgili görüşü (Tosh, 1997, 102) de hesaba katılınca, kendi yaşadığım bölgedeki bir Hristiyan efsanesindeki bir imaj dikkatimi çekti. Aslana binmiş kutsal adam! Bu öge sadece hristiyanlıkta değil, Portekiz'den Pencap'a kadar, diğer dinlerde de kullanılan bir imge olarak, belki de böylece, tarihi on bin yılı aşan, üç kıtanın ortasındaki bu küçük adanın, dünya kültürü ile ilişkisinin tarihini de konuşabilirdik.

GÜZEL TANRIÇAYA ADANMIŞ BİR TAPINAK

Bugün Güzelyurt denilen kasabaya bu adı vermemizin nedeninin, Rumların buraya Omorfo (güzel) demesi olduğu, bilinmektedir. Oysa Maharias, ki orta çağın en önemli Kıbrıslı kronik yazarıdır, buranın bataklıklar ve sazlıklarla çevrili bir toprak parçası olduğunu, anlatır (Gunnis, 1973, 350) Fernand Braudel'den öğrendiğimize göre, XVI.yy'da ovaları, bataklık, sıtma yatağı yaşanılmaz yerler olduğu için, anlatarak; adadan geçecek olan Avrupalı gemi kaptanları, yolcularına Kıbrıs limanlarında üç günden fazla konaklanmayacaklarına dair bir senet imzalamaktaydılar (Braudel, 1993, 75). Değil kentin kurulduğu varsayılan tarihte, XVI.yy'da bile Kıbrıs adasının kıyılarındaki ovalar, bataklık ve sıtma yatağı olup, çok da yaşanabilir yerler değildiler. Dolayısıyla "sazlıklar içindeki" bir kente, fiziksel özelliklerinden dolayı "Güzel" adının verilmesi, düşünülemez. O çağda, orada bir "kent" olması da düşünülemez. Fadıl Niyazi Korkut, Osmanlı Döneminin sonunda bile, burasının mütevellisi Türkiye'de yaşadığı için Rumlar eline geçen bir vakıf çiftliği olduğu anlatmaktadır (Korkut, 2000, 127). Ancak Lüzinyan döneminde, 1426'da, burada bir baronluk merkezi bulunduğunu da biliyoruz (Gunnis 1973, 349).

Omorfo, Afrodit (ve belki de Astarte) adına kurulmuş bir tapınak etrafında gelişmiş olup, XV.yy'a kadar da adı "Theomorphou" (Güzel Tanrı) idi. Zaman içerisinde isimdeki "Th" düşmüş ve XV. Yy'dan itibaren "Omorphou" diye anılmaya başlamıştır (C. Christos, www. cyprus org. Web sitesi, Morphou sayfası). Aya Mama Kilisesinin inşasında kullanılan taşların, burada daha eskiden bulunan bir tapınaktan alınma olduğuna dair söylenceler vardır. Muhtemelen bir Afrodit Tapınağından söz edilmektedir ve bu iddia, buradaki toplumsal yaşamın tarihini, çok eskilere, Hellenistik çağın da ötesine götürmektedir. Ne var ki son yıllarda yapılan bazı yayınlarda, adanın Helenistik döneminin bir "mitos" olduğu ileri sürülmektedir. (Windbladh, 2019, 15) Bir arkeolog olan yazara göre, MÖ 12-13.yy'lar bakır ihracatı ve ticaretin gelişmesi nedeniyle ada, bir refah ülkesidir. Ticari ilişkiler dolayısıyla Girit ve anakara Yunanistan ile de ileri düzeyde ilişkiler geliştirilmiştir ama adada Helenenin bir dialektinin konuşulmaya başlaması da dahil, hiçbir arkeolojik kanıt, Kıbrıs'a yoğun bir Helen göçü yapıldığını göstermemektedir. Sadece birer Fenike kolonisi olan Enkomi, İdalion, Baphos gibi ticari merkezlerde yaşayan Helence konuşan tüccarlardan bahsedilebilir! Yerli halka ise Levanten demek, en uygun tanım olur... (Windbladh 2019, 16-17).

2. SAZLIKLAR ARASINDAN ÇIKAN ERMİŞ:

Gunnis'in bize aktardığı, yerel bir efsaneden öğrendiğimize göre, çok eski zamanlarda bu tapınak yakınlarında, sazlar ve bataklıklar arasındaki bir mağarada, ermiş bir adam yaşamaktaydı. Vergilerin, yoksullara zarar verdiğine inanan bu ermiş, bir gün devrin Bizans'lı valisine çıkıp, halkın durumunu anlatmaya karar vermiş. Onun bu girişiminden haberdar olan valinin gönderdiği bir askeri birlik, bir ormandan geçerken, ermişin yolunu kesmiş. Kendisine, tutuklu bulunduğu ve hapse atılacağı söylenmiş. Tartışma sürerken, ağaçların arasından bir aslan çıkmış. Askerler hayvandan korkup dağılmışlar ama kucağındaki kuzusu ile aslanın üzerine binen ermiş, hayvanı başkente sürmüştü. O halde Vali'nin makamına çıkarak, vergileri düşürmüştü (Gunnis, 1973, 350). O vakitten beri Agios Mamas olarak tanımlanan ve aziz mertebesine çıkarılan bu ermişin adına, yaşamakta olduğu alanda bir kilise ve manastır yaptırılmış. Böylece bu bataklık arazinin ortasında, önceleri dindarların yaşadığı bir toplum birikmiş ve giderek burası bir kasaba şeklini almış. Manastırdaki

keşişlerden birinin yaptığı bir ikon onu aslana binmiş, kucağında kuzu ile başkente fakir fukaranın haklarını savunmaya giderken tasvir eder (EK-1). Bütün Hristiyanlar, söz konusu ikon sayesinde, böyle bir efsanenin varlığını duyar. Agios Mammias da bir aziz haline gelir (EK-2).

Gunnis'in Luzinyan dönemi kronik yazarı Maharias'tan aktardığına göreyse, Agios Mamas; Alanya'lı. Ailesi Türkler tarafından öldürüldüğü için, Akdeniz'e açılmış ve bitkin bir biçimde yakındaki körfeze çıkıp, buraya yerleşmiş (Gunnis, 1973, 351). Aslana da binmiyor... Onları yakalayıp, sütlerini sağarak, bundan yaptığı peynirle fakirleri doyuruyor. Agios Mamas'la ilgili söylenceler, bununla sınırlı değil. Kayseri'de öldürüldüğü de iddialar arasındadır (https://en.wikipedia.org/wiki/Mammias_of_Caesarea).

3. Aslana binmek, aslan sürmek motifi...

Bu konu, ilgi çekicidir. Çünkü, Karaca Ahmet'in de Hacı Bektaş'ı ziyarete giderken, bir aslana binerek gittiği ve sağ elinde de bir engerek yılanı tuttuğuna dair, önemli bir Bektaşî menkıbesi olduğunu, biliniyor. (van Bruinessen, 2000, 146) (EK-3) Bunun gibi, Tibet, Hindistan ve İran'da da yaygın olarak aslana binmiş aziz tasvirlerinin kullanıldığı görülmektedir. (van Bruinessen, 2000, 146 - 161). Din ile çok da bağımlı olmadan. Bu özelliğine bakarsak, motif, büyük ihtimalle semavi dinlerden de eski bir ortak kaynaktan menşe bulan, nerede ise insanlığın ortak kültür öğelerinden birisi olabilir mi... (EK-4).

Bizim açımızdan konu iki yönden önemli: İlki, Kıbrıs'a nasıl geldiği ve buradaki yerel halkın, Tibet'te bile bilinen bir dini imgeyi, bir Hristiyan azize neden yakıştırdığıdır. İkincisi ise, acaba bu ritüel Alevi Türkmenlere ve dolayısıyla Anadolu'daki dinsel pratiğe Anadolu'ya geldikten sonra, yerel kültürlerden mi geçmiştir? Yoksa bu kültürel/dinsel betimleme Anadolu'ya, onlar tarafından mi getirilmiştir?

4. BİR MOTİFİN TARİHİ

Prof. Dr. Ekrem Akurgal, Orta Bronz Çağ'ında, Gökta'nrı inancının, doğrudan doğruya Boğa ile temsil edildiğini, söyler (Akurgal, 1998, 121). Hayvan / Tanrı veya Tanrı- hayvan / İnsan ilişkilendirmesi, çok eski bir inanış biçimidir. Zoomorph yani hayvan görünüşlü tanrı inancından, insan görünüşlü tanrı inancına, Hattiler ile geçilmiştir. Hititler, Hattiler'in etkisi ile anthropomorph yani insan biçimli tanrı inancını üretmişlerdir. Ancak, kültür tarihi içinde, insanların eski alışkanlıklarını yeni kültürleri içinde de sürdürme eğilimi dolayısıyla, insan kılıklı her tanrı için, bir de ona eş, onu tanımlayan hayvan biçimi seçmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak, MÖ 14.yy'da bile Orta Anadolu'da Boğa, Gökta'nrı'nın sembolü idi. Alacahöyük'teki bir kabartmada, kral ve eşinin, boğa önünde saygı duruşunda buldukları, görülür. Prof. Akurgal, bunun MÖ 14. yy'da bile Anadolu'da henüz Fetiş'e tapmanın sürdüğünü göstermek yanında tarıma dayalı olarak gelişen bu uygarlıkların tümünün de Boğa'yı baş tanrı olarak seçmelerinin, son derecede doğal olduğunu belirtir. Bunun gibi, yalnız Hitit değil çok önceki Hatti ve Hurri kalıntılarında da boğanın bu başat rolü anımsanınca, kültürün geçirgenliği ortaya çıkıyor (Akurgal, 1998, 121).

Bunun yanında, Yeni Taş Çağı (Neolitik Çağ N.B) boyunca, Anadolu'da Dişi Tanrı'ya tapma alışkanlığı bulunduğu bilinmektedir. Hattiler'de Vuruşemu, Hurriler'de Hepat, geç Hitit döneminde Kupaba ve nihayet Yunan ve Roma'da önce Kybele ve sonraları Artemis ile devam ederek, bir anlamda Hristiyanlık'ta da Meryem Ana ile sürdürülmüştür. Erken Hitit Dönemi'nde, Orta Anadolu'da Ana tanrıça Hattiler'den kalma bir alışkanlıkla Hepat diye anılır ve kocası Teşap'ın da doğrudan Gök Tanrı olduğuna inanılırdı. Yazılıkaya'daki bir kabartmada, Hepat'ın bir panter üzerinde durduğu görülür. Prof. Akurgal, o dönemde panter, leopar v.s. gibi çeşitli "aslanlar"ın herhangi bir tanrı ifade etmediğini ama daha sonraları, "çeşitli aslanların" çeşitli tanrıları ifade etmekte de kullanıldığını yazar (Akurgal, 1998, 122). Malatya'daki bir başka kabartmada ise, aslan üzerinde duran, doğrudan doğruya Gökta'nrı'dır (Akurgal, 1998, 140).

Yazılıkaya kabartması'nın orta sahnesinde ise bu kez Hepat'ın yanında, pantere binmiş bir başka Tanrı'ya rastlanır. Bu Ana Tanrıça Hepat ile Gökta'nrısı baba Teşap'ın oğulları, Şarruma'dır ve üçü birlikte yan yana durmaktadırlar. Prof. Akurgal, bu üçlemenin, Hristiyanlık'taki "teslis" in kökeni olduğuna dikkat çeker (Akurgal, 1998, 123).

Böylece, tarihte, kutsal bir güç atfedilen kutlu bir kişiyi, güçlü bir hayvana, bizim örneğimizde aslana bindirmenin, kaynağına ulaşmış bulunuyoruz. En güçlü olduğu varsayılan tanrı, en güçlü hayvana bindirilmiştir.

Konumuz açısından asıl dikkati çekmemiz gereken nokta, ele aldığımız imgenin Hititler ile ortaya çıktığını saptayabilmemizdir. Tarih, kabaca MÖ 14.yy'dır.

A- HİTİT KÜLTÜRÜ VE ESKİ YUNAN:

Yunan mitolojisini tanıyanlar, bu anlatılanlar ile eski Yunan inançları arasında, büyük benzerlikler olduğunu bilmektedirler. Kybele'nin zaten doğrudan Hepat'ın bir devamı olduğuna, yukarıda dikkati çektik. Ancak, Hepat, Teşap ve Şarruma ilişkisi ile Kybele (Rea), Kronos ve Zeus ilişkisi; nerede ise birebir benzerlik göstermektedirler. Hattiler ve Hititler'in "Göğün Krallığı" inancının, Yunan mitolojisinin de temeli olduğu bilinmektedir (Akurgal, 1998, 125). Bunun yanında, eski Yunan'ın Tanrılar Tanrısı Zeus'un zaman zaman Boğa suretine büründüğü de çok bilinen bir mitolojik olgudur (Can, 1970, 31). Hititler'in Göktanrısı Teşap ile eski Yunan'ın bir anlamdaki "Göktanrısı" Zeus, neden bürünmek için aynı sureti seçmektedirler? Eski Yunan da Hititler gibi, bir tarım toplumu olsaydı, Prof. Akurgal'ın Hititler ve Hattiler için yaptığı açıklamayı, bu örneğe de uygulayabilirdik. "Tarımla uğraştıkları için en güçlü saban hayvanını kutsuyorlar" derdik! Oysa, Eski Yunan bir denizcilik ve tecim toplumdur. Yani, maddi yaşamın içinde boğayı kutsayacak, maddi bir gereksinime sahip değildir. Bu noktadan hareketle, Yunan mitolojisindeki pek çok inanç ve kutsal imgenin, MÖ 8. yy'da karşılaştığı Orta Anadolu uygarlığından, aynen alınmış olduğunu görülmektedir. Buna, kutsal kişilere, güçlü hayvanları yönetme yetisini atfetmek de dahilmiş! Yunanlılar, MÖ 750'de Antakya'nın güneyindeki Al Mina Kolonisi'ni kurduklarında, doğu kültürü ile de karşılaşır ve hemen hemen bütün imgelerini benimserler (Akurgal, 1998, 208).

Geç Hitit Kültürü'nün aynı dönemde karşılaştığı bir başka denizci kültür de Finike kültürüdür. Özellikle, Karatepe Kabartmalarında, Geç Hitit Kültürü'nün, yoğun olarak Fenike etkisinde kaldığı görülür, (Akurgal, 1998, 203).

B. KIBRIS'TA FENİKE ETKİSİ

Daha önceden de Kıbrıs'ta bulunan Assur ve Hitit etkisine ek olarak, MÖ 7. yy İdalion, Kurion, Amathus ve Kythera'da Fenike kolonileri kurulur ve adada da Fenike etkisi doruğa çıkar. Aslında Kıbrıs'ta Fenike etkisi oldukça eskidir. MÖ 15.yy'da adaya gelen ilk Hellenler'in burada, Semitik- Kenani bir dil konuşan ve kendi alfabeleri olan Kıbrıslılar ile karşılaştığı bilinmektedir. Adadaki Fenike etkisinin boyutlarını anlatmak için, bugün hala çözülemeyen eski Kıbrıs dilinin, Kenani - Semitik bir dil olduğunu ve İbranice'ye çok benzediğini söylemek, yeter. Kaynaklar Kıbrıs'ta MÖ. 20.yy'dan itibaren ciddi bir Fenike etkisi olduğunu ileri sürüyorlar (Yaşın, 1993, 32).

Stoacılık akımının kurucusu Kitiumlu Zenon için, Sir Harry Luke, "küçük Fenikeli" der (Luke, 1965, 151). Zenon, Yunanistan ve İtalya'da "Kıbrıslı" diye bilinir ama Kıbrıs'ta ona, "Fenikeli" denilir (Yaşın, 1993, 50). Daha MÖ 7.yy'da, Kıbrıs'ın Akdeniz'in doğusu ile batısı arasında bir kültür köprüsü olduğunu anlatılır (Yaşın, 1993, 33).

Fenike etkisinin, Kıbrıs kültürü üzerinden eski Yunan'a yaptığı katkıyı belirtmek içinse, mitolojinin ünlü kahramanı Kıbrıs Kralı Kinyras'ın eşinin, Amathous'un Fenikeli kralının kızı olduğunu, ünlü Adonis'in ise Kinyras'ın kızı Myrrina'nın oğlu olduğunu aktarmalıyım. Adonis, eski Yunan'a Fenike ve Kıbrıs üzerinden geçiyor. Yunan mitolojisinin, Kıbrıs kökenli kahramanları, yarı Fenikeli'dirler (Yaşın, 1993, 30 - 35).

Aphrodite Kültü, Kıbrıs'a Yunan mitolojisinden girdi sanılır ama gerçek bunun tam tersidir. Adada, önceleri Fenike tanrıçası Astarte'den başlayan bir inanış, burada Aphrodit'e dönüşmüş ve Baf ile Olimpos Tepesindeki Aphrodite tapınaklarındaki ayinler, eski Yunan'a, Aşk Tanrıçası kültünü, Kıbrıs'tan taşımıştır (Yaşın, 1993, 33). MÖ 3. yy'da bile Kıbrıs'ta "Paphos'lu Astarte'ye" adanan anonim şiirler söylenmekteydi. (Yaşın, 1993, 115) Thubron'dan aktararak, Suat Bergil şöyle diyor: " Afrodit'in... şekli olmayan bir kozmik güçten, tahayyül eden bir zihin yaratılışına dönüşmesi, ilk kez Asya'nın Avrupa'ya temas ettiği noktada, Kıbrıs'ta oldu." (Bergil, 1995, 45). Böylece, aslana binen kutlu kişi imgesinin, adaya MÖ 7.yy'da Hititler veya zaten adada kolonileri ve etkileri bulunan Fenikeliler tarafından getirilmiş olmasını ileri sürmek, akla aykırı gelmiyor

C. HİTİT KÜLTÜRÜ DOĞU'YA DA YAYILDI MI?

Eski Yunanlılar, Antakya yakınlarında ilk koloniyi kurarken, Semitik toplumlar da Kuzey Mezopotamya'da görülürler. Zaman, MÖ 8.yy sonu ile 7.yy başlarıdır. Hitit kültüründe semitik etkilenmeler başlar. Geç Hitit Dönemi'nin üstün sanat eserlerinde, Hitit öğeleri ile birlikte, Aram ve Assur öğeleri de ortaya çıkar. Örneğin, Berlin Müzesinde bulunan Zincirli kazılarında ortaya çıkmış kabartmada, Aramlı Kral Kilamuva ve oğlu'nu betimleyen figürlerde, her ikisinin enselerindeki saç topuzları ve sakal, Assur stilidir ama

kral Hititler'deki gibi bıyıklıdır. Her ikisinin de burunları ise Hitit biçiminde değildir. Semitik toplumlarda olduğu gibi, kavilidir. Kralın başındaki başlık ise ne Assur ne de Hitit tarzı değildir. Bir Aram başlığıdır. Eserin, MÖ 8. yy sonlarına ait olduğu bilinmektedir. Aynı yerde ortaya çıkmış, bir yüzyıl sonraya ait Aram Kralı Barrakap kabartmasında ise artık nerede ise Hitit ögesi kalmamış, buna karşın Fenike öğeleri (kralın saç tuvaletindeki zülüf) öne çıkmıştır. O tarihte Yukarı Mezopotamya çevresinde, üç kültür birbirini etkilemeye ve karışmaya başlamıştır (Akurgal, 1998, 199).

Aynı zamana ait, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan Kargamış Kabartmaları arasındaki Kuş Adam kabartması da ilgi çekicidir. Bu kabartmada artık, aslanı yöneten, kanatları gökyüzünü sembolize eden Gök Tanrı değil, doğrudan doğruya, aslan ile özdeşleşmiş, kanatlı bir adam tasviridir (Akurgal, 1998, 213).

Bu yüzyılda Hititler, gerilemeye doğru giderken, Anadolu'nun doğusunda, bir başka uygarlık, en parlak dönemini yaşamaktadır. Bu, Prof. Akurgal'ın "Hurriler'in Ahfadı" dediği, Urartu Uygarlığı'dır (Akurgal, 1998, 247). Bu uygarlık, Van Gölü çevresini merkez alarak gelişmektedir, İran'a komşudur. Bu uygarlık, İran'a komşu olması bakımından ilgi çekicidir. Urartu Uygarlığı, çağının en parlak Anadolu uygarlığı olup, MÖ 585'e dek sürmüştür (Akurgal, 1998, 248). Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan, Urartular'a ait Adilcevaz'da bulunmuş bir sütun altlığında, aslan üzerindeki kanatlı Gök Tanrı tasviri ile karşılaşmak, konumuz bakımından heyecan vericidir. MÖ 14. yy'da Hititler'de gördüğümüz, (Akurgal, 1998, 230-254) bu imgenin üzerinden yedi yüzyıl geçmiştir ve yapıldığı tarihte, artık Hitit egemenliği de sona ermiştir. (Akurgal, 1998, 248) Kültürün geçirgenliği bir yana, sürekliliğine de güzel bir örnek.

Bu örnekten, Taş Çağı'nda Orta Anadolu'da kullanılmaya başlayan bir imgenin, yedi yüzyılda, İran sınırına geldiğine şahit olmaktadır.

D - İRAN'A GEÇİŞ

Medler, MÖ 585'te Urartu uygarlığını yıkarlar. İranlı bir kavim olan Medler'in bölgede hakim olmasıyla birlikte, özellikle İran'da ve İranî topluluklar arasında, etkileri günümüze kadar devam eden yeni bir inanç sistemi kendini gösterir: Mazda İnancı.

Zerdüş'tü adı verilen ve kimliği, ne zaman yaşadığı belli olmayan, yarı tanrı, yarı insan, yarı peygamber rolü biçilen, temsili bir kişiliğin "indirdiği" ileri sürülen, Avesta adlı bir kutsal kitaba kurallarının konulduğu varsayılan bu dine göre, Tanrı Ahura Mazda, ta MÖ 14. yy'daki Hitit, Mittani Savaşı esnasında taraflar arasında arabuluculuk ettiği ileri sürülen, Mittani Tanrısı Mitra'nın, bir nevi izdüşümüdür. Mitra, Gök Tanrı olup, boğa ile tasvir olunur ve adına boğa kurban edilir (Xemgin, 1995, 43).

Söz konusu çalışmadan öğrendiğimize göre, MÖ. 600 dolaylarında yani tam da Urartular'ın yıkıldığı Medler'in bölgenin hakimi olduğu sırada, Zerdüş'tü'nün kaleme aldığı Avesta'nın iki nüshası bulunmaktaydı. MÖ 329'da bölgeyi ele geçiren Büyük İskender, Pers sarayını yakınca, bir nüsha yandı. İkinci nüsha ise Makedonyalılar tarafından kaçırıldı ve kayboldu. MS. 51 - 78'lerde ise Mazda rahipleri, Avesta'nın akılda kalan deyim yerinde ise ayetlerini, ezberlerine alarak, daha sonraki yüzyıllara aktardılar. (Xemgin, 1995, 140) Bu kutsal kitabın, sözlü gelenekle aktarılan kısımlarına göre, Ahura Mazda'nın, "göksel tek bir tanrı olup, her şeyi yaratığına" inanılmakta ama, biraz ayrıntıya girince, bunun doğrudan Gök Tanrı olduğu görülmektedir. "Günün ışığı, gecenin karanlığı; iyi ve kötü ruh" v.b tanımlamalar yanında, güneşin kanatları ile sembolize edilmesi, Ahura Mazda'nın, Hititler'in Gök Tanrısı'nın İran'da devam eden biçimini görmekteyiz. Hitit Gök Tanrısı'nın boğa ile sembolize edilmesi gibi, Ahura Mazda da boğaya özel bir önem verir. (Xemgin, 1995, 165)

Mazdek dinine göre, Ahura Mazda, hem iyi ve hem de kötü ruhların temsilcisidir. Kötü ruhu temsil eden yanı, Ahriman diye anılır. Söz konusu çalışmada kaynak verilmeden yayınlanan, ancak Persopolis'ten aktarıldığını düşündüğümüz, Ahura Mazda ile Ahriman'ın karşılaşmasını tasvir eden kabartmada, Ahriman'ın iki yanında iki adet aslan bulunmakta ve Ahura Mazda'ya biat etmeye gelen iki kral, bu aslanlara basarak ilerlemektedirler. (Xemgin, 1995, 255) Böylece, aslana hükmeden kutsal kişi imgesinin, MÖ 14. yy'da Orta Anadolu'dan başlayan yolculuğunun, MÖ 6. yy'da İran'da devam eden kısmı ile karşılaşmaktayız. Zerdüş'tü'nün Horasanlı olduğu iddiaları ile ilk sempatizan topluluğunun Belh'te toplandığını (Xemgin, 1995, 85) söylencelerini de bütün bunlara ekleyince Orta Asya'ya girişin kaynağı da ortaya çıkıyor.

E - ORTA ASYA'YA GEÇİŞ:

Orta Asya'da, iç kıtanın verimsiz koşulları dolayısıyla, burada yaşayan toplulukların çoğunluğunun, birkaç verimli vadi dışında tarıma geçemedikleri, bilinmektedir. Bunun için birkaç merkez dışında, yerleşik bir

uygarlık üretemeyen bu göçebe halklar, doğuda Çin ile sürtüşerek, tarih boyunca Çin Seddi'ne rağmen, bu uygarlığın içlerine sızmayı, sürekli olarak başarmışlardır. Oysa güney batıda hemen yanı başlarında olan bir başka uygarlık merkezi olan İran, İslâm'ın gelişip, Araplar'ın buradaki egemenliği ele geçirmesine kadar, Orta Asya halklarının, Yakın Doğu'ya inmesini, engellemiştir (Berthold'dan aktaran, Sezer, 2000, 145). Eski İran Tarihi, " Turanı"lerle yapılan savaşlara ait, efsanelerle doludur (Sezer, 2000, 145).

Halklar, savaşırken de birbirlerinden etkilenirler. Bu durum, yalnız barış içinde yaşayan değil ama savaşan halkların da vuruşmaya ara verdikçe, ortak kültürel değerlere sahip olmalarına yol açar. (Sezer,1998, 28)

Sonuçta, Horasan- İran'da, en azından MÖ 600 dolaylarında ilk nüvelerini gördüğümüz Zerdüşť öğretisinin, Araplar bölgeye gelip de İslâmı getirdikleri MS 9. yy'a kadar, kapı komşusu Maverâünnehir'deki Oğuzlar ve daha içerilerdeki öteki Orta Asya halklarının bilgisi dışında kalması, düşünülemezdi.

Türkler'in şamanizm ile islâmiyet arasındaki serüveninde, Hazarlar'ın musevilik, Uygurlar'ın Buddhacılık, Soğd'daki bazı yerleşim birimlerinin Nasturilik'ten etkilendikleri kısa bir dönem olduğunu biliyoruz. İşte bu aşamada, Maverâünnehir'deki Oğuzlar'ın bir dönem Zerdüşť öğretilerine de eğilim gösterdikleri bilinmektedir (Berthold'dan akt. Sezer, 2000, 145), Bu dönemin, İran'ın çökme dönemi olduğu ve İran seddini aşarak Horasan'a giren Oğuzlar'ın o dönem Uygurlar'dan etkilenerek katıldıkları Buddhacılık'ı terkedip, Ahura Mazda inancına katıldıkları, İslâmiyet öncesi kısa bir dönem yaşandığı bilinmektedir.

Aslana binmiş kutlu kişi imgesinin, Orta Asya'ya girişi, işte bu yoldan olmuştur, iddiası ileri sürülebilir. Kültürler arasındaki zarın geçirgenliği "semi permeable"dır (iki yönlü). Oğuzlar'dan başlayan Zerdüşťlük, Uygurlar ve Buddhacılık'ı da etkiler (Xemgin, 2000, 14).

İşte kültürel motifimizin Tibet'e kadar nasıl ulaştığının izahının aranacağı noktaya gelmiş bulunuyoruz.

Zerdüşťün ilk sempatizan topluluğunun bulunduğu coğrafya ile; Türkler'in Zerdüşťlüğü benimsedikleri alan ve sonra Türkler arasındaki ilk müslüman mistisizminin uç verdiği yerin, aynı yer olması, dikkate değer: Horasan. Martin von Bruinessen'in, Bektaşilik'in "Türk - Moğollara" dayanan kökenlerden kaynaklanan bir tarikat olduğunu, açıkca ileri sürer. Bunun yanında, zamanına göre çağdaş, aslana binen kutlu kişi imgesinin de 10 - 12.yy Horasan'na dayandığını iddia etmektedir "(van Bruinnesen, 2000, 154 -155). Hititler tarih sahnesinden çekildikten, iki bin yıl sonra!

Bu dinsel / kültürel imgenin, Hindistan'dan Balkanlar'a kadarki yayılmasını da aynı yazar, 10. ve 13. yy'lar arasında, Horasan'dan çıkarak, bir yandan Balkanlar öte taraftan da Hindistan'a kadar yayılan, Kalenderi dervişleri ile izah ediyor. Van Bruinessen'e göre, Budist ve Hindu din adamlarını da Kalenderiler etkilemişlerdir, zira aslan / kaplan ile yılan motifi, birlikte ele alındığı zaman, Türklere ait bir motiftir (van Bruinnesen, 2000, 155).

5. SORULARIMIZIN YANITLARI

İki önemli soruya yanıt verebilecek hale, geldik.

Öncelikle, aslana binmiş kutlu kişi motifinin, Kıbrıs'a Fenikeliler tarafından getirildiğini iddia edebiliriz.

Öte yandan, Bektaşilerin aslana binen Karaca Ahmet'i ile Omorfolu Hristiyan Rumlar'ın Agios Mamma'sı arasında, küçük bir fark var. Gerek Karaca Ahmet, gerekse İran, Horasan, Pencap ve Tibet'teki Hindu ve Budist sinonimlerinin ellerinde, bir yılan bulunuyor. Agios Mamma'sı ise kucağında, bir kuzu taşımaktadır.

Yılan ve ejderha, Orta Asya'daki Türklere, şamanizm zamanında Çin'den geçmiş bir simge olup, bereket, bolluk, bilgelik ve göğe yükselme (yâni Göktengri'ye yaklaşmak N.B.) anlamına gelir (Bergil, 1995 90).

van Bruinessen, budistlerin bu kültürel / dinsel motifi Horasan'dan yâni "Türk - Moğollar'dan" aldığını ileri sürmektedir. (van Bruinnesen, 2000, 154) Yılan'a, Ahiler'in verdiği önem ve örneğin Mevlâna'nın müridi ve bir tür kâtibi olup, dediklerini kaleme geçiren Ahmet Aflâki'nin yılan/ejder'i, bilgelik ve göğe yükselmekle eşdeğerde tutuyor olması, Bektaşilerin Aslan'a Binmiş, Elinde Yılan Tutan Karaca Ahmet'i Anadolu'da edinmeyip, Horasan'dan taşıdıklarını gösteriyor.

İkinci olarak, kucağında kuzu taşıyan aslana binmiş Agios Mamma's efsanesinin, öncelikle yerel bir söylence olduğu anlaşılmaktadır. Kaynak yönünden, Fenikeliler tarafından adaya getirildiği açıktır. Peki, niçin yerel kalmış; hiç değilse Kıbrıs Kilisesi'nin bütün mensuplarınca, öğrenilmemiştir?

Bergil, Borges'den aktararak der ki: " Batıda ejderhaya (Doğu'nun aksine N. B.) hep kötü gözle bakılmıştır. Bir ejderhayı, tepeleyip öldürmek, kahramanların (Herakles, Sigurt , St.George) beylik kahramanlıklarından biriydi." (Bergil, 1995, 53) Yakın doğu'da İran'da bile yılan, kötülüğün sembolüdür. Zerdüşt dininde, Ahura Mazda'nın meleklere karşılık, kötülük timsali Ahriman'ın, Bulut Yılanı Azdihak'ı yarattığına inanılır. (Bergil, 1995, 166) Yılanın iyilik sembolü olması, tamamıyla doğu'nun, Çin'in bir inanış biçimidir. Bu bakımdan, Agios Mamma's ikonunda, azizin elinde bir yılan yerine, kucağında bir kuzu taşıması, Omorfo'ya bu efsanenin, batılı bir tahayyülden geldiğini gösterir.

Agios Mamma'nın kucağındaki kuzu motifinin, Hz. İsmail'den kaynaklanan, Kenanî bir öge olduğu yâni, Fenikeliler'den geldiği ileri sürülebilirdi. Oysa Kitab-ı Mukaddes'te, kendini isteyerek kurban eden, (Tammuz) ya da Adonis, anlatılır. Ezekiel: " Adonay öldü" diye ağıt yakar. (Yaşın, 1993, 47) Kıbrıs'ta, Adonis ile İsa arasında, bir paralellik kurulur ve İsa'nın da çarmıha gönüllü gittiğine inanılırdı. Tabir yerinde ise: Kuzu Gibi! Lüzinyan dönemine ait eski ve tabii ki katolik bir halk şiirinde, İsa şöyle tarif edilmektedir:

*Efendi İsa Mesih, Baba'nın biricik oğlu
Efendi Tanrı, Tanrı'nın kuzucuğu
Baba'nın oğlu.*

(Yaşın, 1993, 159)

Ortaçağ Kıbrıs'ında, "kuzu", Adonis'ten kaynaklanarak, İsa'yı tasvir eden bir sembol idi.

Özetle, Omorfo'daki bu yerel efsanenin, Fenike kaynaklı olduğunu ve katolikler tarafından söylendiğini anlamaktayız. Yereldir çünkü efsane ne Yunanistan'da ne de adanın diğer yörelerinde bilinmiyor.

Üstelik, popüler kilise web sayfalarının "Katolik Azizler" kısmına bakanlar, Saint Mamas adını hemen bulurlar. (<https://www.catholic.org/saints/stindex.php?lst=M>) Oysa, Ortodoks azizler arasında onun adına rastlanmaz. (https://orthodoxwiki.org/Category:Greek_Saints)

Bunun nasıl izah ediyoruz?

Çalışmamızın bu aşamasında, Osmanlı yönetiminin son yıllarında yazılmış bir kaynağa da baş vurmamız gerekecek. 1892 tarihinde yazılmış Zihni Bey Tarihine göre, 1880'lerde, Omorfo nahiyesinde yaşayanlar, Maruniler'dir! (Fedai, 1999, 108) Lübnan kökenli Katolik Araplar! Yâni, Fenikeliler'in torunları. Zaten gerek Manastır ve gerekse kilisenin eklektik mimari yapısı, gotik özelliklerle, eski Bizans kilise mimarisini ölçülerini beraber taşıması (Gunnis, 1973, 349) da bunu kanıtlamaktadır (EK 5). Yakındaki Maruni köyünde, (Kormacit) katolik kilisesinin rahibi ile kısa bir sohbet yapmak şansına erişenlere, rahip efendi kilise ve manastır ile birlikte, Agios Mamma's'ın da kendilerine ait olduğu iddiasını anlatır. Katolik köylüleri de onaylarlar.

Omorfo'da yaşayanların, sonradan Ortodokslaştıkları anlaşılmaktadır.

Agios Mamas'ın, ortodoksluğa yeni bir zamanda, katoliklikten geçtiği görülmektedir. Bu bilgi ile Agios Mamas Kilisesi'nin gotik, Ortodoks ve Osmanlı karışımı eklektik mimarisini de izah ediyor.

6. SONUÇ

"Tek bir Neolitik kültür, yoktur... " (Childe, 2016, 77-78) Her neolitik kültür, kendine hastr.

"Bugün yeryüzünde uygarlık çizgisi tek değil birden çoktur. Uygarlık çizgisini tek saymak, uygarlığı bir Tanrı vergisi ve uygarlığı insanların kendi cevherlerinde sakladığı bir üstünlük olarak algulamak anlamına gelir. Bu durumda bugün görülmekte olan uygarlık farklarını da Tanrı'nın sevgili kullarından olup olmamakla ya da insanlık cevherinden nasibini alıp almamakla açıklayabiliriz... Her bir uygarlık binlerce yıllık ortak deneyimin ürünüdür. Binlerce yıllık sergüzeştler ve deneyimler farklı olduğunda uygarlıklar da farklıdır." (Sezer, 2000, 93). Bunlardan siyasi egemenliği ele geçirmiş olanın etrafında birleşiyor ama bu olay, hiç de mutlak değildir." (Sezer, 2000, 94).

Ancak, yukarıda taş çağındaki fetiş döneminden kalma bir kültürel/dinsel imgenin, MÖ 14.yy'da Orta Anadolu'da sistematik bir inanç biçimine getirildikten sonra, MÖ. 8. yy'da Mezopotamya, Finike, Kıbrıs ve Yunanistan'a, MÖ.6. yy.da İran'a, MS. 9. yüzyılda Orta Asya ve Tibet'e, gittikten sonra, MS 2. yy'da Kıbrıs'tan yola çıkıp Bizans'a, Hristiyanlık ile bütün dünyaya yayıldığını, MS 12. yy'da ise Asya'dan gelen göçebelerce,

doğumundan 26 yy sonra, anavatanı Orta Anadolu'ya, Konya ve Kırşehir'e dönmüş ve Karacaahmet Sultan aracılığı ile de bugün, bile yaşadığının tarihini gördük.

Prof. M. Ali Kılıçbay, bir yazısında, " Kültürler ödünçleme yaparak yaşarlar. Hangi kültürden, evrensel boyutta en çok ödünçleme yapılırsa, en güçlü kültür odur." der (Kılıçbay, 1995, 48). Ele aldığımız imgenin, dinler ve kültürler arasındaki bu seyahatini de bunu kullanan toplumların, yaptıkları bir ödünçleme diye anlamak gerekiyor.

Demek ki dünya bir tek uygarlıktan veya baskın egemen bir uygarlık ve onun çevresine toplanan kültürlerden oluşmuyor ama uygarlıklar da birbirlerine karşı "geçirgen" dirler. Bir uygarlığın simgeleştirdiği bir imge, temas noktalarından ötekilere de geçip, pek çoğunda da yaşama şansı bulabiliyor. Kıbrıs da üç kıtanın ve iki uygarlığın bir temas noktası olarak, böyle bir imgenin güncel anavatanı olabiliyor.

Morphou'lu Agios Mama'dan hareketle, Horasanlı Karaca Ahmet Sultan'a, ondan Hitit Tanrıları Hepat, Teşap ve Şarruma'ya giderek, bir imgenin hikâyesini anlattık. Onlara olan kültürel borcumuzun bir kısmının ödenmiş olabileceğini umuyoruz.

KAYNAKÇA

Basılı eserler

- Akurgal, Ekrem (1998). *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
Bergil, Suat (1995). *Doğu Akdeniz'de Bir Kültür Gemisi*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
Braudel, Fernand (1993). *.II. Phillippe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. Çev. M.Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Yayınları.
Bruinessen, Martin van (2000). *Türklük Kürtlük Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
Can, Şefik (1970) *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul: İnkilap Yayınları.
Christos, C. *www.cyprus.org* web sitesi. Morphou sayfası
Childe, Gordon (2006). *Tarihte Neler Oldu?*. Çev: A. Şenel- M.Tunçay, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
Evans, Richard J. (1999). *Tarihin Savunusu*. Ankara: İmge Yayınları.
Fabvre, Lucien (1995). *Uygarlık Kapitalizm ve Kapitalistler*. Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Yayınları.
Fedai, Harid (1999). *Zihni Bey Tarihi*. Lefkoşa: KKTC Kültür Bakanlığı Yayınları.
Gunnis, Ruppert (1973). *Historic Cyprus*. Lefkoşa: Rustem & Brot. Yayınları.
Iggers, George G. (2000) *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*. İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Kılıçbay, M. Ali (1995). *Bu Dünyayı Yaşamak*. Ankara: İmge Yayınları.
Korkut, F. Niyazi (2000). *Hatıralar*. Gazi Mağusa: DAÜ Yayınları.
Luke, Sir Harry (1965). *Cyprus*. Londra: Harrad London / Rustem & Brot. Yayınları.
Sezer, Prof. Baykan (1998). *Sosyoloji Yıllığı, Kitap 2*. İstanbul: İst. Üniv. Ed. Fak. Yayınları.
Sezer, Prof. Baykan (2000). *Türkiye Sosyolojisi Seminerleri*. Sosyoloji Yıllığı. Kitap 7. İstanbul: İstanbul Üniv. Ed. Fak. Yayınları,
Tosh, John (1997). *Tarihin Peşinde*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Windbladh, Marie-Louise (2019). *Kıbrıslıların Kökeni*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
Xemgin, E. (1995). *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüş Öğretisi*. İstanbul: Berfin Yayınları.
Yaşın, Mehmet (1999). *Eski Kıbrıs Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnternet Kaynakları

- <https://en.wikipedia.org/wiki/Morphou> erişim 05.04.2020
https://en.wikipedia.org/wiki/Mammes_of_Caesarea erişim 08.04.2020
<https://www.catholic.org/saints/stindex.php?lst=M> erişim 14.14.2020 saat 13.36
https://orthodoxwiki.org/Category:Greek_Saints erişim 14.04.2020 saat 13.40

EKLER:

EK 1:

EK 2:

(van Bruinnesen 2000:146)

EK 3:

(van Bruinnesen 2000:147)

EK 4:

